

mai olvasó számára értelmezhető, érthető nyelvezetre „fordítva” olvashatjuk azokat a kulcsfontosságú írásokat, amelyek eredeti forrásként mutatják be Bolyai János valódi matematikai kincseit.

Mindezt igazi mankóként egészíti ki a kilencedik fejezetben a szerző a *Bolyai által használt műszavak és jelölések* magyarázatával. A második kiadás jelentős újdonsága a 36 tétellel kibővített, 166 tétellel álló irodalomjegyzék.

Kiss Elemér kötete és egész munkássága nehezen túlbecsülhető abban a folyamatban, amely a *Bolyai-ládákba* temetett, majd százötven év szunnyadás után igyekszik közkinccsé tenni Bolyai János valódi arcát. Teszi ezt olyan körülmények között, amikor

a magyar tudomány talán legnagyobb elméjét az egész világon a szó valódi értelmében csupán *ál arc* mögött ismerik, hiszen a Bolyai Jánosról könyvekben, bélyegeken, fotókon, sőt az interneten elterjedt kép (ma már biztosan tudjuk) nem őt ábrázolja. Ennek az állapotnak a megszüntetésére született a www.titoktan.hu honlapon a *Bolyai János valódi arca* oldal, amelynek egyik fő célkitűzése az olyan művek és kutatások széleskörű elterjesztése, mint Kiss Elemér fent ismertetett kötete. (*Kiss Elemér: Matematikai kincsek Bolyai János kéziratos hagyatékából. 2. bővített kiadás. Budapest: Typotex Kiadó, 2005*)

Dénes Tamás
matematikus-kriptográfus

Monológ helyett dialógus: két kötet szemléje

Mintha a platóni dialogizálás újabb divatját élnénk meg: Plátón (fiktivitást sem nélkülöző) diskurzusai úgy tűnik – nyilván olykor csak közvetve –, sokakat sarkallnak. Axiomatikus megállapításomat alátámasztandó, két kötetre szándékozom felhívni a figyelmet.

I. Agy Hit Számítógép

A Hámori József – Roska Tamás – Sajgó Szabolcs triász – invitálásnak eleget téve – mintegy összezárva Dobogókőn vágott neki egy kollektív meditációnak. Könyvkiadói kapacitásnak engedelmessé két természettudományi kutató és egy teológus lelt egymásra.

Előbb a világ kezdete és vége dilemma nyert exponálást, majd Roska kiemelte: a szubkultúra a gyilkos fegyvereknél is nagyobb veszély, tudniillik a kultúra társadalmi méretű elzüllesztésével fenyeget, s e fenyegetés annál inkább markáns, merthogy a szubkultúra ideológiamentes.

Mindhárman hangsúlyozzák a család (például az e körben elhangzó mesék, a családi

beszélgetések), a nevelés (kiváltképp a jó tanár) meghatározó szerepét.

Hámori disztintívál: megkülönbözteti az idejekorán megadatott hitet a később szervülőtől. Elfogadja az élettani-pszichikus szempontból egyaránt releváns *kritikus periódus* életkori szakaszt, amely valamely funkció ideális kialakításának az érája, s úgy gondolja, az az ember szerencséje, hogy ez nálunk jóval hosszabb, mint az állatoknál (örömmel konstatáltam: az óvoda szerepét nem mellőzi ebben a processzusban Hámori). Üdvözlí Noam Chomsky mélystruktúra-magyarázatát, s a lányok és fiúk eltérő fejlődési tempójának ismeretében a koedukáció legalább a 10. életévig történő megszüntetését – az eredményesebb nevelés-oktatás kedvéért – újra életbe léptetendőnek minősíti.

Roska Tamás (mások mellett) Kurt Gödel újszerűségét és originalitását méltatja. Arisztotelész óta a logika legnagyobb eredményének tartja Gödel tételét (ennek szimplifikált formája szerint vannak olyan igaz állítások, amelyeknek igazsága logikai úton *ab ovo* nem bizonyítható). Szóba kerül a két agyi félteke eltérő funkcionális rendeltetése, lehetséges harmóniájuk előnye, s egy

botránykőszámába menő – magyar nyelven is hozzáférhető kötet – pikáns holdudvara (a Sokalék által jegyzett *Intellektuális impozstorok*¹-ra gondoljunk, amelyet Roska „plauzibilis mesének” titulál).

Örömmel olvastam a ma nálunk dívó oktatási reformok éles, igaz kritikáját. Nagyon lényeges a racionális és a hitbéli tudásszerzés legalább viszonylagos megkülönböztetése. A hitbéli tudásszerzést illetően a meditáció szerepe érdemelkiemelést, amely nyilván nem pusztán keresztény eljárás.

Sajgó Szabolcs elegánsan érvel amellett, hogy felfogásában a hit nem ismeretek szerzésére alkalmas, hanem személyes magatartásunk Istennel kapcsolatban (ez persze a keresztény interpretáció). A hitnek nyilván van vallástól mentes jelentése is, ám a Sajgó említette minden bizonnyal számításba veendő.

A világ kezdetétől és végétől a szépséghez konkludálnak ők hárman. Sajgó szerint Isten szép. Háromi rákérdez: mi az, hogy szép? Roska felel (s ezzel más nyomon ugyan, de visszajutunk Platónhoz, némileg bővítve őt): „Igazság, jóság, szépség, szentség, ezek azok a bizonyos univerzálék. Egymást is képesek helyettesíteni”.

Három saját, ha tetszik, „szakterületükön” kívül is jelentős szellemi befolyással joggal bíró kutató – a maga terénümán kivétel nélkül ezt teszi – őszinte és tiszteletet, meggondolást érdemlő vallomásával találkozhatunk. A legtöbb kérdésben szinte kísértetiesen egyezik felfogásuk, s ahol nem, ott is mindössze hangsúlybeli eltolódást konstatálhatunk. Nyilván nem fogja valamennyi olvasó olykor némi meghökkenés, homlokráncolás nélkül fogadni a kijelentéseket.

A lényeg: olyan kézikönyv áll immár rendelkezésünkre, amely a jelenkori tudományos pallérozás, ön- és világismeret egyik kedvelt műve lehet.

¹ Sokal, Alan – Bricmont, Jean: *Intellektuális impozstorok – Posztmodern értelmiségek visszaélése a tudománnyal*. Budapest, Typotex, 2000.

II. Miben hisz, aki nem hisz?

Bölcsesség, az egyéniség respektálása, a felnövesztő közösség, az elődök tisztelete, felelősségérzet kortársak és utódok iránt jellemezte az imént jelzett művet. És konszenzus.

Megnyilvánul-e az ott mutatkozó konszenzus C. Maria Martini (érsek, jezsuita hittudós) és Umberto Eco (nyelvfilozófus – regényíró) diskurzusában? Levélváltás (ami nem oly fundáltságú, mint a Rodostóból írogató Mikes Kelemen képzelgett partnerhez „küldött”) eredménye ez a kötet.

A *hit* az iméntiekben *egyike* volt a kulcskérdéseknek Itt *az*.

1995-ben indított Eco azzal, hogy a katolikusok és a világi hívők felfogását konfrontáltassa-zinkretizálja. A megszólító momentum az akkor várt ezredforduló volt – a János jelenéseinek könyvében jósolt – vizionált Apokalipszis *Apokalipszis most*-tá válik-e. E kérdés feltevése Eco szerint ma inkább a nem hívőkre, s kevésbé a keresztényekre jellemző. Van-e remény?

Martini úgy véli: a történelemnek van haladási iránya, azaz nem abszurd; túlmutat a történelmen, nem a számítás, hanem a reménység tárgya. A remény pedig a dolgokat éppúgy jelzi, mint a dolgok nevét.

Mikortól beszélhetünk az individuum életéről? Igazolható-e a terhességmegszakítás? Eco utóbbi csak tragikusan szélsőséges helyzetekben javallaná a nőknek. Ami az ember előtti, állati szinten egzisztáló lét értékelését illeti: szükséges az ártalmassági és a hasznossági nívók leválasztása – a szűnyogokkal könyörtelenül elbánhatunk, a disznóölés annak ellenére is lehet számunkra barbár processzus, hogy szeretjük a sonkát; a méheket pedig inkább erényekkel bírónak kategorizálhatjuk, ám a darazsakat nem illeti meg ez az elbánás.

Az élet a fogantatás pillanatától kezdődik, s innentől kell a legnagyobb tisztelettel illetnünk, a legnagyobb értéként vigyáznunk – nyilvánítja ki Martini.

Eco egyformán elfogadhatónak véli a különböző egyházak előírásait – kirovasait. Ez egyfajta tolerancia sugárzása. Ugyanakkor szerinte katolikus ne váljon el, ha ez a szándéka, váljon reformátussá; bosszantják a homoszexuálisok, a házasodni óhajtó papok. Nem érti, miért nem lehetnek papok a nők, s ellentmondásosnak állítja azon utalásokat, amelyek szerint nyíratkozzanak-e a papok, vágják-e le szakálluk végét. Látszólag többé-kevésbé parciális dilemmákat érint Eco, az ezekre adott Martini-válaszok azonban a levélváltás egésze szempontjából paradigmaticusak.

Martini a fundamentalista szövegértelmezést zsákutcának látja, s felhívja a figyelmet arra: a Bibliát általános hermeneutikai elvek alapján, a szövegek születési idejét és környezetét is figyelembe véve kell interpretálnunk. Hiszen – ha akár csak a „lehet-e nő pap” kihívásra koncentrálnunk – érzékelnünk szükséges: az egyház még nem ért el az általa átélt és celebrált misztériumok maradéktalan asszimilálásáig, ám bizalommal tekint előre. Martini a türelem etikájára apellál, arra, amely lemond az abszolút és örök erkölcsi igazságokról. Ugyanis sem a stupid módon védett hagyományok rigorózus őrzése, sem az új

lehetőségek gáttalan elfogadása – kitüntetése nem eredményezhet megoldást.

Summáztaként: „Miben hisz, aki nem hisz? Hinnünk kell legalább az életben, a fiatalok életének ígéretében, akiket a mai kultúra gyakran becsap azzal, hogy a szabadság nevében válogatás nélkül mindenbe belehajszolja őket, aminek aztán kudarca, kilátástalanság, halál, fájdalom a vége” – mondja Martini. (165)

Két, egyformán pallérozott gondolkodó nyilatkozott meg. Példát adtak az egymásra való elmélyült és tiszteletteljes figyelemről, a dilemmákkal való elmélyült felkészülést igénylő szembenézéssről. Amitől tartanak és óvnak (szubkultúra, tévémánia, gondolati restség, a divatdiktátumok fenntartás nélküli respektálása) konvenial az előző kötet szerzőiével. Ilyen diskurzusok sodrában talán könnyebben találhatunk otthonra a kanyargó, rejtekező időben. (*Hámori József – Roska Tamás – Sajgó Szabolcs: Agy Hit Számítógép. Budapest, Éghajlat Könyvkiadó, 2004. 268 p. – Carlo Maria Martini – Umberto Eco: Miben hisz, aki nem hisz? Budapest: Európa Könyvkiadó, 2000. 173 p.*)

Balogh Tibor

a filozófiai-pszichológiai-tudomány doktora

Járjuk körül a tudományt!

Serendipity. Megvallom, eddig nem találkoztam ezzel a szóval, amiben az is közrejátszhatott, hogy Walpole Horácusz úrnak, Orford grófjának a művei sem kerültek el hozzám. Ez a hiányosság minden bizonnyal tátongó lyuk műveltségem szövetében, de most, egy rendkívül érdekes könyv kapcsán utánanézttem. És tényleg, a nagy *Webster*-ben ott áll: „Horace Walpole-nak tulajdonított [kifejezés], a perzsa 'Serendip három hercege' című mese nyomán, amelyben a hercegeket a véletlen segíti hozzá szerencsés felfedezésekhez”. Nem kellett volna persze sokat kutakodnom, mert a könyv alcíme is utal erre (Véletlen felfedezések a tudomány-

ban), no meg a sorozatszerkesztő Braun Tibor és maga a szerző, Royston M. Roberts is elmagyarázza a bevezetésben.

De valóban véletlen-e a nem várt, nem tervezett jelenség felismerése a tudományos felfedezésekben? Vagy egyszerűen arról van szó, hogy a hozzáértő ember, a tehetséges kutató, a szellem nagya képes észrevenni, a lába elé került göröngy nem értéktelen kő, hanem kincset rejt magában. Már az előszó írója, Sir Derek H. R. Barton (1969-es kémiai Nobel-díjas, Odd Hassellel megosztva) is az utóbbiról győző meg minket, amikor nagyon plasztikusan írja le, hogyan segítette őt is – méghozzá időszakos kudarcok formájában – nagy felfedezéshez a véletlen. De ahhoz, hogy ebből a kudarc sorozatból Nobel-díj és a vegyipar